

TUUSULAN KULTTUURIMAISEMA JA RAKENNUSKANTA

INVENTOINTIRAPORTIN LUONNOS

Tuusulan kunta, heinäkuu 2005

Kaava-alueen kohteet raportista Tuusulan kulttuurimaiseman ja rakennuskannan inventointi

3.2 HYRYLÄN TAAJAMA

Hyrylän taajaman arvokkain rakennettu ympäristö on varuskunta-alue, joka on niin rakennuskannaltaan kuin historialliselta merkitykseltään valta-kunnallista arvoa. Tämän lisäksi taajama-alueella on yksittäisiä merkittäviä rakennuksia.

Historia ja rakennuskanta

Hyrylän läpi kulkee jo 1400-luvulla asiakirjoissa mainittu Hämeentie. Tienristeys Hyrylästä tuli 1680-luvulla, jolloin rakennettiin nykyisen keskustan kohdalla Hämeentiestä haarautuva Tuusula-Mäntsälä -maantie. Tienristeykseen perustettiin 1700-luvulla kievari, mitä voidaan pitää Hyrylän taajaman lähtökohtana.

Ensimmäinen laajempi asutuskeskittymä syntyi, kun Krimin sodan aikaan perustettu tilapäinen sotilasleiri muuttui pysyväksi varuskunnaksi 1850-luvun lopulla. Ensimmäiset kasarmit rakennettiin maanteiden risteyksen väliseen kolmioon sekä hieman myöhemmin sen itäpuolelle. Pysyvät rakennukset saatiin paikalle 1850- ja 60-lukujen kuluessa. Kasarmialueen ympärille ei kuitenkaan ennen 1800-luvun loppua kehittynyt ulkopuolista taajamaa. Tosin ympäristön kylissä asui 1900-luvun vaihteessa lähes 300 ihmistä. Varuskunnan vaikutuksesta Hyrylään muutti venäläistä siviiliväestöä, joka 1900-luvun alussa muodosti niin vakiintuneen yhdyskunnan, että sen käyttöön tarvittiin kansakoulu.

Tuusulanjoen toisella puolella sijaitsi 1800-luvulla syntynyt Koskenmäki, joka oli läheisen Paijalan kylän Jussilan tilasta lohkottu alue. Ilmeisesti Toukolan nimellä kulkenut lohkotila muuttui mökkien hallitsemaksi mäkitupalais- ja käsityöläiskyläksi jo 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä. Jotain asutuksen tiivyydestä kertoo se, että Tuusulan ensimmäinen työväenyhdistys syntyi Koskenmäkeen vuonna 1901. Myös venäläiset emigrantit sijoituivat osittain Koskenkylään.

1930-luvun alkuun mennessä varuskunnan eteläpuolelle teiden risteykseen oli kehittynyt pieni liike- ja asuinrakennusten ryhmä. Peltolan ja Ylitalon tilat muodostivat taajaman eteläreunan. Koskenmäen alue oli oma tiiviisti rakentunut kokonaisuutensa. Hyrylässä ei vielä sodan jälkeenkään

tapahtunut merkittäviä muutoksia, kuten Jokelassa, jonne nousi paljon rintamamiestaloja.

Hyrylämenetti 1800-luvulta asti kerääntyneen historiallisen taajamarakenteensa vasta 1960-luvun puolivälissä, jolloin Helsingin ilmatorjuntarykmentti jätti Hyrylän ja vanhat kasarmit jäivät vaille käyttöä. Keskustan massiiviset liikerakennukset nousivat entisen kasarmin harjoituskentän kohdalle. Nykyisessä taajamarakenteessa on säilynyt hyvin vähän kerroksisuutta – suurin osa Hyrylän keskustasta on rakentunut 1960-luvulla tai myöhemmin. Keskusta-alueelta on vanha rakennuskanta hävinnyt lähes täysin, myös katujen ja kulkureittien sijainnit ovat muuttuneet. Taajama on laajentunut ulospäin lähinnä 70-luvulla ja sen jälkeen. Parhaiten säilynyt historiallisesti merkittävä taajamarakenteen osa on Koskenmäki.

Taajama on 1960-luvun lopulta alkaen imaissut sisäänsä Hyrylän ja Hyökkäälän kylät, joista Hyökkäälän kylärakenne on vielä kuitenkin selkeästi erottuva oma kokonaisuutensa.

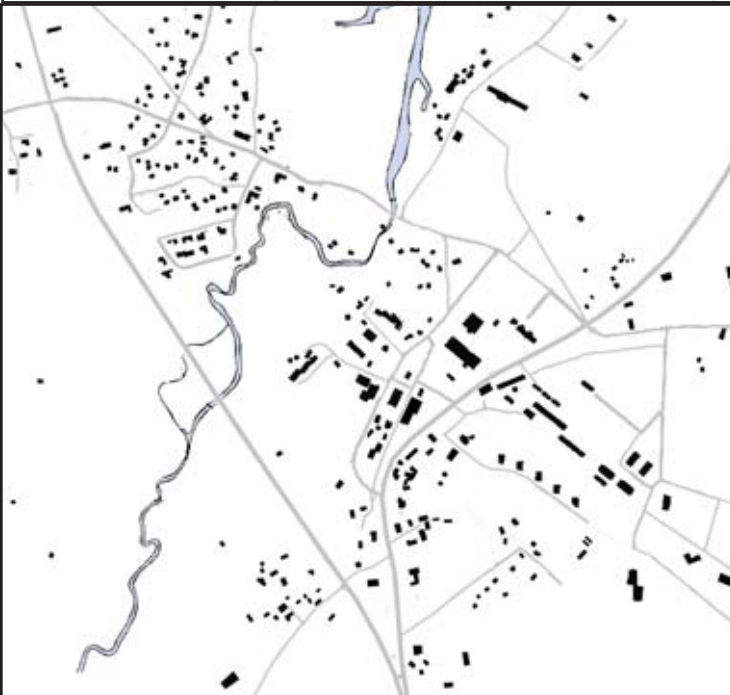

Hyrylän keskustassa on säilynyt joitain vanhempia rakennuksia.

1930

Hyrylän taajama syntyi 1855 perustetun varuskunnan ympärille, joka vielä 1930-luvulla hallitsi voimakkaasti taajaman ilmettä. Toisella puolella Tuusulanjokea sijaitsi 1800-luvun lopulta alkaen kehittynyt Koskenmäen torppari- ja käsityöläisalue. Varuskunnan kaakkoispuolelle oli jo 1900-luvun alussa syntynyt pieni liikekeskus. Muutamia 1920-luvulla syntyneitä pientaloita sijaitsivat varuskunnasta etelään. Huomionarvoisin elementti oli Harjun laella sijainnut Ortodoksikirkko, joka oli purkamiseensa asti vuoteen 1958 Hyrylän maamerkki.

1973

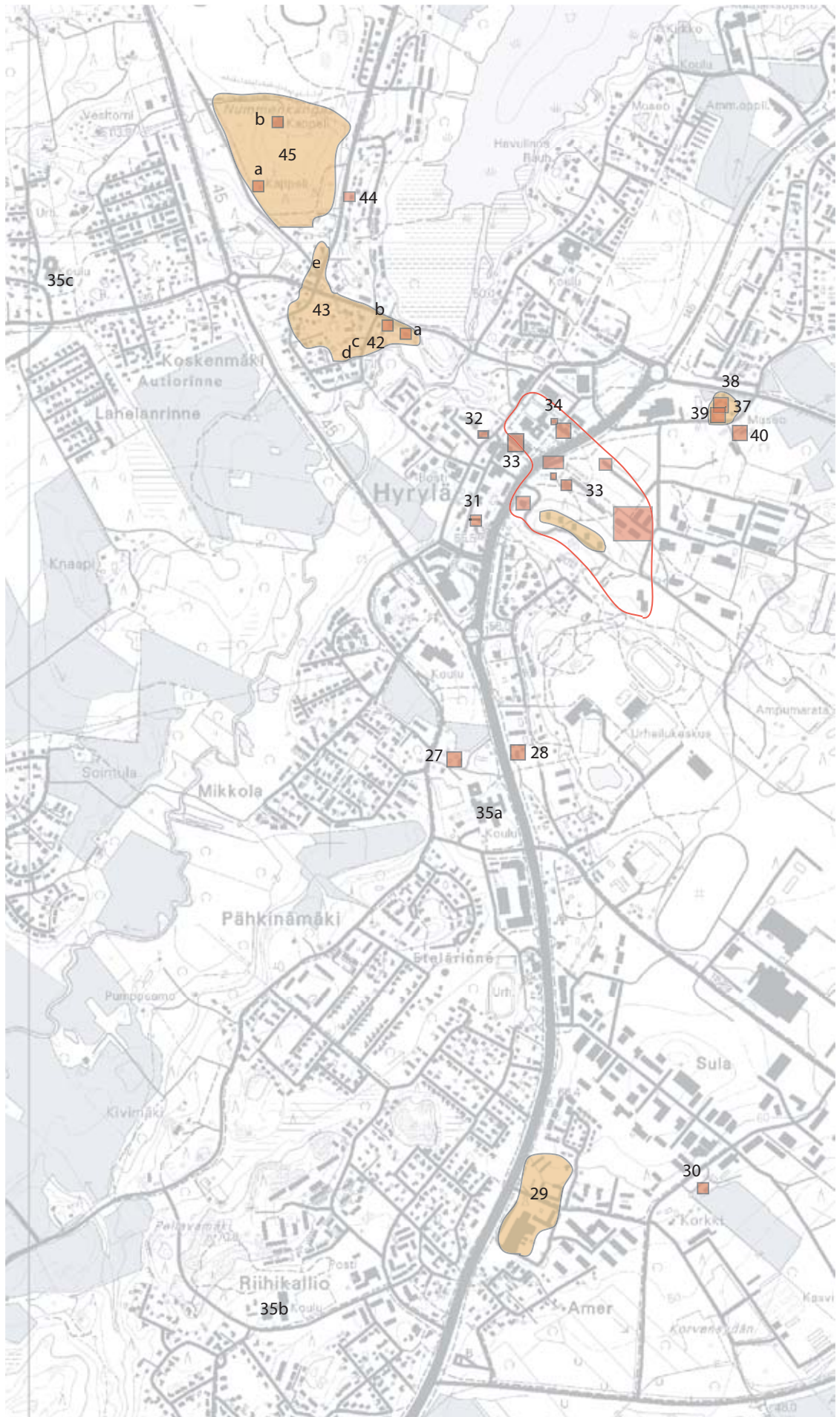
Vuoden 1973 kartassa on yhä mahdollista erottaa vanha taajamarakenne, mutta tiestö on monelta osin uudistunut ja varuskunnan paikalle on rakennettu joitain Hyrylän keskustan nykyisistä suuremmista rakennuksista.

Nykyään

Hyrylän taajaman nykytilanne näyttää lähes kaikilta osiltaan uudistuneen taajamarakenteen vailla näkyviä historiallisia kerroksia.

Kuva 15. Hyrylän taajaman kehitys

Kuva 16. Hyrylän taajama

33. Hyrylän seurakuntakeskus

Seurakuntakeskuksen tarve Hyrylän keskustassa kävi ilmeiseksi 1960-luvun alussa, ja kutsukilpailu rakennuksesta järjestettiin vuonna 1965. Kirmo Mikkolan ja Juhani pallasmaan voittajatyö valmistui vuonna 1968. Seurakuntakeskus käsittää kirkollis- ja vapaa-aikatoiminnan tiloja sekä seurakuntasalin. Hyrylän keskusta-alueen uudesta rakennuskannasta se kuuluu taajamakuvaan tärkeimpiin kiintopisteisiin.

34. Hyrylän torialueen rakennukset ja kunnantalo

Hyrylän nykyinen taajamakuva on syntynyt pääosin 1960-70-luvun vaihteessa. Jo mainittu seurakuntakeskus on aikakauden rakennuksista leimaa-antavin.

Seurakuntakeskuksen pohjoispuolinen terveyskeskus (arkkit. Reijo Keurulainen 1970, laajennus 1978) noudattaa aikalaisrakentamisen yleispiirteitä. Torialueen ympärillä sijaitsevat Ostoskeskus (Arno Savela 1983), linja-autoasema (Into Pyykkö 1981) sekä vuonna 2001 kirjastoksi peruskorjattu (suunnitelmat Klaus Winqvist ja Olli Kumpulainen) entinen sotilasläänin esikunta.

Hieman etäämmällä sijaitseva kunnantalo (Arto Sipinen) on tyyppiesimerkki 1980-luvun alun julkisesta rakentamisesta.

35. Hyrylän koulut

Hyrylän taajama-alueen edelleen käytössä olevista koulurakennuksista vanhin on vuonna 1955 valmistunut Hyökkäälän ala-aste (oma kuvaus n. 48). Taajaman eteläpuolella sijaitsee Hyrylän koulukeskus (a) (arkkit. Esko Mäkelä), jota on laajennettu vuosina 1966 (Mäkelä), 1972 (Heikki Korppi-Tommola) ja 1997 (Sollamo KY). Muita mainittaviakoulurakennuksia ovat Riihikallion koulu (b) (Kari Virta 1969, laajennus Tuija Pösö 1977), sekä Vaunukankaan koulu (c) (Jorma Pankakoski 1986).

36. Kasarmialue

Hyrylän kasarmialueen lähtökohtana on vuonna 1855 perustettu tilapäinen sotilasleiri. Krimin sodan muuttuessa kansainväliseksi selkkaukseksi Venäjän keisarikunnan joukkoja sijoitettiin Etelä-Suomeen mahdollisen hyökkäyksen varalta. Hyrylän sotilasleiri perustettiin strategiseen paikkaan Hämeenlinnan ja Heinolan maanteiden risteykseen, jossa se oli osa venäläisten linnoitusjärjestelmää.

Ensimmäinen rakennuskausi (1855-1885)

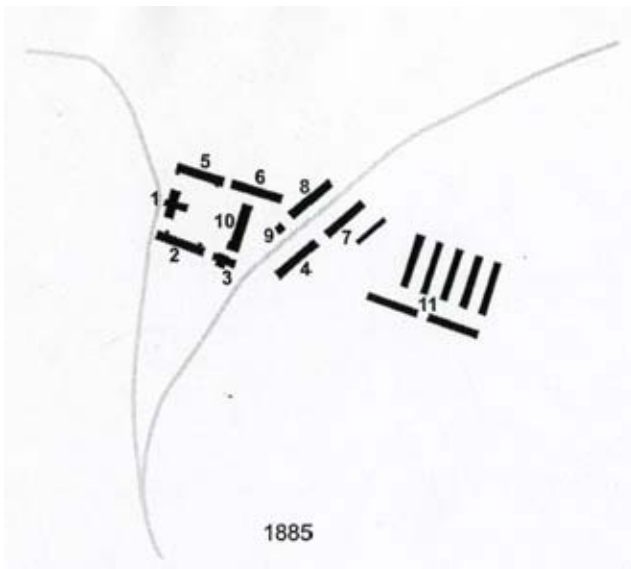
Sotilasleiri sijoittui aluksi Saksan puustellin maille. Sotaväenosaston muuttuessa pysyväksi Krimin sodan jälkeen sen tarvitsemat maat ostettiin ja pakkolunastettiin Hyökkäälän kylän tiloista. Ensimmäiset pysyvät kasarmit rakennettiin alueelle jo alkuvuodesta 1855. Saman vuoden lopulla lienee ollut valmiina kahdeksan rakennusta, joissa sijaitsi hospitaali, majoitustiloja sekä varastoja. Rakennukset eivät olleet pysyvää sotilastukikohtaa varten suunniteltuja, ja ne korvattiin parin vuosikymmenen kuluessa uusilla. Ne sijaitsivat ilmeisesti samoilla sijoilla kuin myöhemmin 1880-luvulla niiden tilalle rakennetut tallit ja vajat.

Ensimmäiset pysyvämpään käyttöön suunnitellut rakennukset olivat ruokala, kasarmirakennus sekä varasto (1858), jotka muodostivat neliömäisen kentän itä- ja eteläsivut. Kentän pohjoislaidan kaksi miehistökasarmia rakennettiin vuonna 1864. Samana vuonna Heinolan tien varteen nousi upseerikerhon rakennus, upseerien asuintalo sekä päävartio. Vuotta aikaisemmin oli rakennettu tien suuntainen miehistökasarmi, joka on kasarmialueen ainoa nykypäiviin säilynyt 1800-luvun osa. Viimeinen huomattava 1800-luvun lisäys alueelle oli Kasarmin "äkseerausentän" itäreunaan vuonna 1873 rakennettu hospitaali, joka täytti kentän viimeisen aukean sivustan.

Ilmeisesti kasarmialueella sijaitsi 1800-luvulla myös tilapäisempää rakennuskantaa, joka oli hävinnyt ennen kuin alueesta tehtiin ensimmäiset kartat 1800-luvun lopussa. Lehtitiedoissa mainitaan vuonna 1877 rakennetun kaksi uutta rakennusta, joiden sijaintia ei mainita. Ennen toista rakennuskautta kasarmialue muodosti noin 200 metriä pitkän ja 50 metriä leveän suoraviivaisen rakennusryhmän, joka ulottui lännessä maanteiden väliselle alueelle ja idässä Kirkonmäen pohjoispuoliselle kentälle.

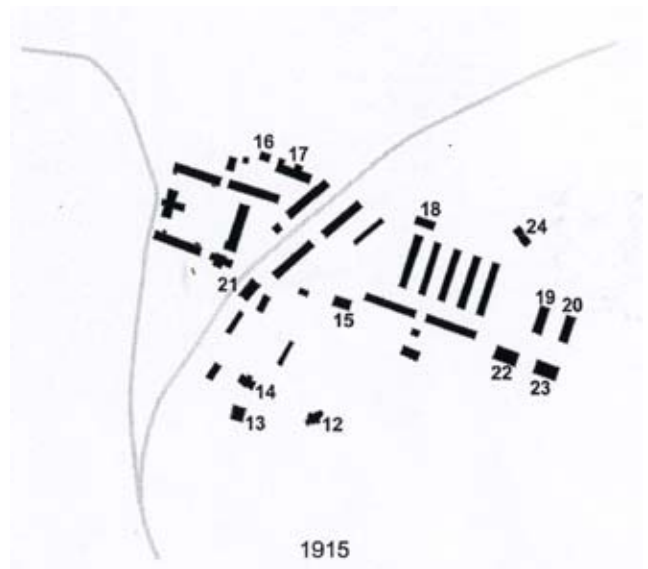
Toinen rakennuskausi (1900-1915)

1900-luvun vaihteesta ensimmäiseen maailmansotaan varuskunta-alueen profiili muuttui ratkaisevasti. Ensimmäisenä syynä oli rakennusaineen vaihtuminen puusta tiileen. Toinen syy oli vähitellen kasvava varuskuntaa ympäröivä taajama, joka oli suuressa määrin venäläisen muuttoliikkeen synnyttämä.

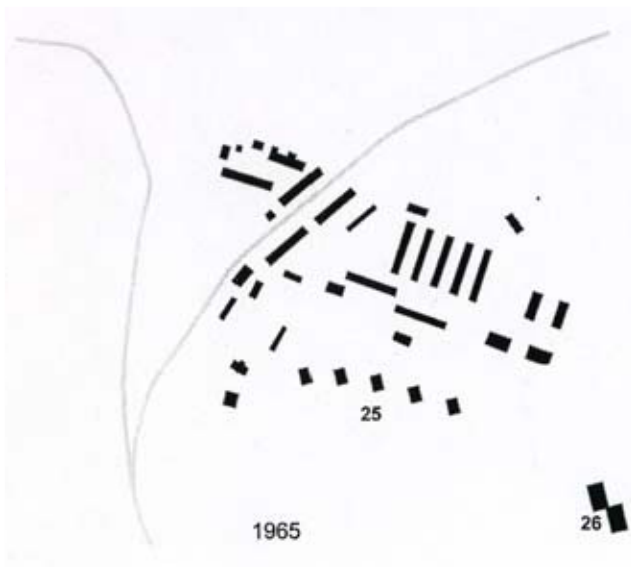
1885

1. ruokala 2. kasarmirakennus 3. varasto 4. kasarmi
5-6. miehistökasarmieja 7. upseerien asuntola
8. kasarmi, myöhemmin upseerikerho 9. päävartio
10. sairaala 11. talleja, pajoja ja varastoja

1915

12. Kreikkalaiskatolinen kirkko 13. aliupseerikerho
14. aliupseerien asuntoja 15. leipomo 16. puhe-
linkeskus 17. kasarmi 18. talli 19-23. karasmeja 24.
ammusvarasto

1965

25. Henkilökunnan asuinrakennuksia 26. Olym-
piakasarmi

2004

Kuva 17. Hyrylän varuskunta-alueen kehitys

Vanhin säilynyt varuskunta-alueen rakennus

Ensimmäinen tiilinen rakennus oli kasarmialueen eteläpuoleiselle harjulle vuosina 1897-1900 nousut kreikkalaiskatolinen kirkko. Kirkollisuus oli tärkeää keisarikunnan armeijassa. Kasarmialueella oli ollut kirkko jo 1860-luvulta alkaen, mutta se sijaitsi Heinolan tien suuntaisessa miehistökasarmissa. Uusi kirkko rakennettiin harjun laelle muuta rakennuskantaa ylemmäksi, ja se oli Hyrylän maamerkki purkamiseensa asti vuoteen 1958. Kirkko jäi Venäjän vallan lähdettyä käyttämättömäksi. Alkuaan suunniteltiin sen muuttamista luterilaiseksi kirkoksi, mutta hanke raukesi ja rakennus toimi purkamiseensa asti pääasiassa varastona. 1930-luvulla kirkkoa suunniteltiin muutettavaksi jopa suojeluskuntataloksi, mutta rakennus todettiin tarkoitukseen epäsopivaksi. Nykyään se olisi huomattava rakennushistoriallinen muistomerkki.

1907 rakennettu entinen upseerikerho

Muut uudet rakennukset laajensivat kasarmialuetta pohjoiseen sekä itään ja etelään kirkonmäen kupeeseen. Vuonna 1907 valmistui upseerikerhon rakennus, joka edustaa 1900-luvun alun rikkaita tiiliarkkitehtuuria. Varsinainen tiilirakentamisen kausi ajoittuu vuosiin 1914-15, jolloin varuskunta-alueelle valmistui kaikkiaan 13 uutta rakennusta. Kirkonmäen pohjoispuolelle valmistui vuonna 1914 leipomorakennus ja seuraavana vuonna nousivat kasarmikentän rakennusryhmän pohjoispuolelle nykyinen vesilaitoksen rakennus sekä kiväärikomppanian esikunta. Tiilisiä talleja rakennettiin kolme. Heinolan tien varteen rakennettiin uusi ruokala ja kasarmialueen itäosaan kaksi uutta kasarmia sekä ammusvarasto. Jo vuonna 1903 oli upseerikerhon eteläpuolelle rakennettu paikalliselle siviiliväestölle tarkoitettu venäläinen kansakoulu, joka itsenäisyyden aikana toimi varuskunnan aliupeerikerhona. Uuden rakennuskannan myötä kasarmialue saavutti maksimilaajuutensa.

1910-luvun tiilikasarmi

Hyrylään muuttanut venäläinen siviiliväestö kasvatti varuskuntaa ympäröivää taajamaa, johon syntyi muutaman kaupan liikekeskus ja asutusta. Myös Tuusulanjoen toisella puolella sijainnut Koskenmäki, entinen Paijalan kylän torppari- ja mäkitupalaisalue muuttui 1900-luvun vaihteeseen mennessä varsin tiheään rakennetuksi yhdyskunnaksi, jossa asui suomenkielisten lisäksi huomattavasti venäläistä väestöä. Venäläisen siviiliväestön aiheuttama yhteiskunnallinen paine näkyi varuskunnassa venäläisen kansakoulun perustamisena vuonna 1897. Armeijan lääkärit hoitivat myös paikallista siviiliväestöä ja varuskunnan kirkko ja hautausmaat olivat Hyrylän venäläisen siviiliväestön käytössä.

Kolmas rakennuskausi (1951-1960-luku)

Kansalaissodan jälkeen varuskunta-alue tuli kenttätukikistön käyttöön, mihin sen rakennukset soveltuivat valmiiksi hyvin. Kasarmialueen rakenne säilyi aina 1950-luvun loppuun asti muuttumattomana. Kenttätukikistö lähti Hyrylästä vuonna 1957, jolloin varuskunta-alueelle asetui Helsingin ilmatorjuntarykmentti. 1950-60-lukujen vaihteesta alkaa varuskunnan kolmas rakennuskausi, jonka aikana varuskunnan sadan vuoden aikana kehittynyt yhtenäinen rakenne hajosi. Ensimmäinen uudisrakennus tosin oli jo vuonna 1951 valmistunut olympiakasarmi, joka sijaitsee historiallisen varuskunta-alueen ulkopuolella idässä. Puolustusvoimain arkkitehdin Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelemat viisi henkilökunnan asuintaloa valmistuivat Kirkonmäelle kahdessa erässä vuosina 1957 ja 1960. Kreikkalaiskatolinen kirkko purettiin läntisimmän rakennuksen tieltä vuonna 1958. Viisi kolmikerroksista asuintaloa sijoittuvat varsin kauniisti harjun laelle. Rakennusryhmä edustaa olympiakasarmin kanssa tyylikkäintä osaa varuskunnan viimeisimmästä rakennusvaiheesta, ja niiden rakennushistoriallinen arvo nousee ajan myötä.

1960-luvulla varuskunta laajeni itään ja Venäjän vallan aikaiset rakennukset neljää itäisintä tiilikasarmia lukuun ottamatta poistuivat armeijan käytöstä. Varuskunnan uudelle maa-alueelle valmistui kaksi kasarmia vuosina 1959 ja 1963 sekä sotilaskoti vuonna 1961 (Jorma Pankakoski). Hieman tämän jälkeen valmistui kaksi varastohallia. Vuonna 1965 rakennettiin kaksi kolmikerroksista armeijan asuintaloa Kirkonmäen pohjoispuolelle.

Ehkä rakennustaiteellisesti mielenkiintoisin uusi osa varuskunta-aluetta on Erkki Kairamon ja Jorma Pankakosken suunnittelema lämpökeskus. Rakennus on valmistunut vuonna 1968. Se on pelkistetty konstruktivistinen lasi- ja betonirakennus, joka kuuluu aikakautensa merkittäviin rakennuskohteisiin Tuusulassa. Lämpökeskus on huonokuntoinen, eikä se ole enää käytössä.

Kasarmialueen vanhat puurakennukset purettiin 1960-luvun kuluessa vuonna 1863 valmistunutta miehistökasarmia lukuun ottamatta. Toisen rakennuskauden (1907-1915) tuotoksista on säilynyt suurin osa. Vain kolme rakennusta on hävitetty, joista Lahden tien varressa sijainnut ruokalarakennus viimeisimpänä 1990-luvulla. Säilyneistä

Kuva 18. Hyrylän varuskunnan rakennusten sijainti. Vihreät rakennukset ovat purettuja. Vihreän viivan rajaama alue merkitsee varuskunnan vanhan hautausmaan paikkaa.

1950-1960-lukujen vaihteessa rakennetut kerrostalot suunnitteli Heidi Vähäkallio-Hirvelä

rakennuksista ovat vanha miehistökasarmi (1863) ja entinen upseerikerho (1907) siirtyneet asuinkäyttöön. Varuskunta-alueella sijainnut entinen venäläinen kansakoulu paloi vuonna 1972. Tien länsipuolen kaksi tiilirakennusta on rakennushistoriallinen arvo huomioon ottaen kunnostettu.

Nykytilanne

Varuskunnan rakennushistoriallisesti merkittävä rakennuskanta käsittää nykyään 17 rakennusta, joista yksi on ensimmäisen rakennuskauden ajalta, yhdeksän vuosilta 1907-1915, ja loput 1950-luvulta. Rakennuskanta sijoittuu osittain myöhemmin syntyneen rakenteen sekaan, toisaalta säilyneet rakennukset sijoittuvat tien länsipuoliselle kentälle väljänä ja hajanaisena kokonaisuutena. Historian kulkua tai varuskunta-alueen historiallista laajuutta on asiaan ennalta perehtymättä vaikea paikan päällä havaita.

Kasarmialueen länsiosan kohdalle rakennettiin 1960-luvun lopulta alkaen Hyrylän liikekeskusta, vanhan "äkseerausentän" alueesta suuren osan täyttää tällä hetkellä terveyskeskus. Tien länsipuolen ainoat säilyneet rakennukset ovat entinen kiväärikomppanian esikunta (sittemmin Hyrylän kirjasto) sekä puhelinkeskus. Tien länsipuolella rakennuksia on säilynyt enemmän, mutta nekin eivät kokonaisuutena anna kuvaa kasarmialueen alkuperäisestä tiheästä rakennusryhmästä. Jokaisella rakennuksella yksin on sekä historiallista että rakennushistoriallista arvoa. Venäläisen varuskunnan perustaminen teiden risteykseen on koko Hyrylän taajaman

historiallinen lähtökohta, jonka tulee näkyä Hyrylän taajamakuvasa. Kaikki säilyneet rakennukset ovat suunnilleen alkuperäisessä asussaan, ja ne muodostavat läpileikkauksen sotalaitoksen toteuttamasta arkkitehtuurista kahden valtiiovallan ajalta.

Kirkonmäellä on sijainnut kolme ortodoksista hautausmaata, joihin siunattiin varuskunnassa kuolleita sotilaita ja myöhemmin myös paikallista siviiliväestöä. Vuonna 1855 syntynyt väliaikainen sotasairaala edellytti hautausmaata, ja se sijaitsi tarkemmin tuntemattomalla paikalla kirkkomäellä. Maa-alue ensimmäistä virallista hautausmaata varten pakkolunastettiin vuonna 1864 ja sinne siunattiin vainajia 1920-luvulle asti. Hautausmaa sijaitsi harjun laella likimain kahden itäisimmän 50-luvun lopun kerrostalon kohdalla, ja se hävitettiin kerrostalojen rakentamisen yhteydessä. Pyhän Nikolaoksen kirkon valmistuttua vuonna 1900 väliaikaisena hautausmaana käytettiin aluksi kirkkotontin eteläistä sivustaa. Vuonna 1903 tai 1905 saatiin jälleen uusi alue hautausmaan käyttöön. Uusi hautausmaa sijaitsi kirkon ja vanhan ampumaradan välisellä alueella harjun etelärinteellä. Sen laajuus ja tarkka sijainti ei käy ilmi. Uudempi hautausmaa oli käytössä 1920-luvun alkuun. Saman vuosikymmenen lopulla ainakin osa vainajista siirrettiin Helsingin ortodoksiseen hautausmaahan. Maanpäälliset jäljet kummastakin kalmistosta ovat hävinneet.

Kasarmialueella on kulttuurihistoriallista ja historiallista merkitystä niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin. Hyrylässä kasarmirakennukset ovat yhä tärkeä osa taajamakuva, vaikka suuri osa vanhoista kasarmirakennuksista on purettu. Varuskunta-alueen yhdellä puukasarmilla ja lähes kaikilla tiilisillä kasarmirakennuksilla on suuri rakennushistoriallinen arvo, myös valtakunnallista merkitystä. I LUOKKA (rakennukset ja alue)

37. Hyökkälän vanha kylämäki (Klaavola, Klaavo ja Saksa)

Hyökkälässä oli 1730-luvulle asti vain kaksi taloa, Klaavo ja Saksa. Tuolloin Klaavon tilan puolikkaasta syntyi Klaavola. Vanhalla kylämäellä sijaitsevat rakennukset muodostavat rakennushistoriallisesti arvokkaan kokonaisuuden, joka on länsipuoleltaan lähes kiinni Hyrylän taajamassa. Kylämäen rakennukset ovat 1700- ja 1800-luvuilta, Saksan päärakennuksen muoto on tyypillinen paritupapohja. Klaavo edustaa poikkeuksellisen hyvin säilynyttä empireä. Klaavolan päärakennus on täydentänyt

kokonaisuutta mansardikattoisena 1700-luvun lopun säätyläistalona. Vanha kattomuoto on ilmeisesti 1800-luvulla muutettu satulakatoksi. Kylämäen talot ovat säilyttäneet tiivistä ryhmäkylän kaltaista ympäristöään.

Hyökkälän vanha kylämäki on rakennushistoriallisesti erittäin hyvin säilynyt kokonaisuus 1700- ja 1800-lukujen maaseudun kulttuuria. Niin kylämäellä kuin yksittäisillä rakennuksilla on valtakunnallista merkitystä. I LUOKAN ALUE

38. Klaavo

Klaavolan tilasta viime vuosisadan puolivälissä halotun Klaavolan rakennukset sijoitettiin aivan kantatilan tontin viereen. Talot näyttävät jakaneen keskenään 1700-luvun lopulla rakennetut ulkorakennukset ja rakentaneen sitten uudet puuttumaan jääneiden tilalle. Tila oli tuolloin pienen tauon jälkeen siirtynyt takaisin sen perinteellisesti omistaneelle Collin-suvulle.

Klaavon päärakennus on valmistunut ilmeisesti vuonna 1860. Se on tyyppillinen, aumakattoinen ja komea empire-rakennus. Se on säilyttänyt erinomaisesti alkuperäisen yleisilmeensä sekä julkisivujen ja rakenteiden yksityiskohtia. Niitä ovat leveä puoliponttivuoraus, kuusiruutuiset ikkunat, ullakkokerroksen pienet puoliympyrän muotoiset aukot sekä leveä, profiloitu räystäs, sisällä puolestaan parituvasta sovellettu pohjakaava sekä välikaton ja kattotuolin rakenne. Vuosien 1985-86 muutostöissä on pihasivun myöhemmän umpikuistin päälle puhkaistu parveke, altaani.

Klaavon pihapiirissä ovat säilyneet 1797 rakennettu, hirsinen talli ja vuodelta 1863 oleva, samaten pitkänurkkainen luhtiaitta.

Klaavon rakennukset ovat rakennushistoriallisesti erittäin merkittävä osa Tuusulan rakennuskantaa. Klaavon päärakennus on Tuusulan kahdesta empire-tyylisestä rakennuksesta toinen.
I LUOKAN KOHDE

39. Klaavola

Klaavolan entinen, museoksi muutettu ratsutila on toinen pienen Hyökkälän kylän kantatiloista. Sen nimi on liitetty tilaa 1600-luvun alussa isännöineeseen Klaus Markunpoikaan. Klaavola oli osa useiden aatelismiesten, mm. Klaus Flemingin läänityksiä. Tilan siirryttyä vuonna 1628 kruunulle sen haltija ryhtyi suorittamaan ratsupalvelusta. Klaavola oli rustholli vielä

Klaavon pihapiiriä

Klaavolan pihapiiriä

Klaavolan päärakennus

Saksan päärakennus

1700-luvullakin, jolloin näiden tilojen määrä laski voimakkaasti.

Klaavolan päärakennus on mahdollisesti 1700-luvun puolivälistä, todennäköisemmin kuitenkin vuosisadan lopulta. Rakennus on alunperin ollut porstualla ja eteiskamarilla varustettu, mansardikattoinen paritupa. Talon ullakolla, sen päissä, oli myös huoneet. Mansardikatto oli tuolloin uutuus, jonka käyttö rajoittui enemmänkin kaupunkitaloihin ja maaseudulla säätyläisten rakennuksiin. Rakennuksen eteläpäätä jatkettiin ilmeisesti 1800-luvun alussa. Jatkeajettiin rakennuksen pituussuunnassa kahteen kamariin. Ainakin osa neliruutuisista ikkunoista on peräisin näistä varhemmista rakennusvaiheista. Talon leveä vaakaponttivuoraus on kuitenkin viime vuosisadan lopulta. Alkuperäisellä paikallaan sijaitseva avokuisti muutettiin 1910-20 -luvulla nykyiseksi pieniruutuisiksi umpikuistiksi. Jossain vaiheessa on myös kattomuoto muutettu nykyiseksi satulakatoksi. Viime vuosisadan alun laajennus oli vielä mansardikattoinen.

Klaavolan pihapiirissä on päärakennuksen lisäksi rakennuksia sen kahdella muulla sivulla. Ns. pikkutupa oli aikoinaan talon työväen asuintoimintana. Muut ovat hirsisiä 1700-1800 -lukujen ulkorakennuksia. Tien toisella puolella on tiilinen, vuonna 1936 uusittu navetta.

Klaavola on rakennushistoriallisesti merkittävä kohde, jolla on myös merkittävää historiallista ja maisemallista arvoa. I
LUOKAN KOHDE

40. Saksa

Saksa on toinen Hyökkälän kylän kahdesta kantatilasta. Naapurinsa Klaavolan tavoin se on mm. ollut 1500-luvulla

Klaus Flemingiri rälssinä. Seuraavan vuosisadan lopulla siitä tuli sotilasvirkatalo ja se päättyi rakuunarykmentin kersantin virkataloksi. Vaihtelevassa käytössä ollut rakennus muutettiin 1960-luvun lopussa ilmatorjuntamuseoksi.

Saksan päärakennus on Klaavolantiellä, Klaavolan tilan kaakkoispuolella sijaitsevalla vanhalla tontillaan. Talo on yksikerroksinen, hirsirakenteinen ns. epäsymmetrinen paritupa. Rakennuksen koillispuolella salin takana on vielä kaksi kamaria. Talon rakennusaika ei ole tiedossa eikä sen kunnostuksessa 1960-luvun lopussa ilmeisesti tavattu viitteitä rakennusvuosista. Se on ainakin vanhimmilta osiltaan todennäköisesti viimeistään 1800-luvun puolivälistä. **II LUOKAN KOHDE**

41. Koskenmäki

Koskenmäki on Paijalan vanha torppari- ja mäkitupalaiskylä, joka on 1800-luvun lopun kuluessa muuttunut Hyrylän taajaman lievealueeksi. Koskenmäkeen syntyi tiivis käsityöläisasutus jo ilmeisesti 1890-luvulla. Samalla sinne muutti venäläisiä emigrantteja. Koskenmäki säilytti vanhan rakenteensa, rykelmään sijoittuneita mökkejä, aina 1930-luvulle. Tämän jälkeen sen rakenne alkoi hajautua. Sekaan nousi rintamamiestaloja 1940-50-luvuilla. 1970-luvun jälkeen rakennetut pientalot ovat muuttaneet alueen luonteen, myös tiestön rakenne on jonkin verran muuttunut.

42. Koskenmäen työväentalo (Hyrylän torppa)

Vuonna 1900 Tuusulan työläiset, pääasiassa Hyrylään, Paijalaan ja Kirkonkylään keskittyneet käsityöläiset perustivat Tuusulan työväenyhdistyksen. Se oli Jokelan ja Ruotsinkylän nuorisoseurojen jälkeen (nykyisen) Tuusulan kolmas aatteellinen yhdistys ja samalla ensimmäinen työväenyhdistys. Vuonna 1919 se muutti nimekseen Koskenmäen työväenyhdistys, joka paremmin vastasi sen jäsenkunnan koostumusta.

Yhdistyksen talo Torppa on saanut nykyasunsa useassa vaiheessa. Yhdistys osti vuonna 1903 Frans Lujan vanhan asuinrakennuksen, ja jo samana vuonna talon seinustalle rakennettiin tanssilava. Toiminnan vilkastuessa suurlakon jälkeen toimitiloja oli laajennettava. Juhlasali ja näyttämö rakennettiin vuosina 1906-1907. Vuonna 1926 päätettiin rakentaa uusi juhlasali, 1940-luvulla uusittiin vesikatto ja vuoraus ja vuonna 1967 rakennuksen